

Жељко М. Јовић

Академија за националну безбедност, Београд

ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Сажетак

Предмет рада је свеобухватно сагледавање нивоа енергетске безбедности АП Косова и Метохије, имајући у виду све специфичности и проблеме присутне у јужној српској покрајини, а пре свега дијаметрално супротне ставове Србије и Привремених институција самоуправе у Приштини (ПИС) о статусу КиМ. Такође, предмет рада је и идентификовање свих позитивних али и евентуалних негативних аспеката енергетске безбедности КиМ на укупну енергетску безбедност Србије.

У првом делу рада појмовно се одређује енергетска безбедност, као специфичан феномен социјалне и политичке екологије, односно специфичан феномен модерног друштва, који полако али сигурно добија примат над другим темама и појавама присутним у савременим међународним односима.

Други део рада бави се стањем у енергетском сектору на КиМ, и у њему се настоји пружити валидна и објективна слика капацитета и укупних енергетских потенцијала покрајине, са нагласком на њен север (као део КиМ који је инфраструктурно инкорпорирани у енергетски систем централне Србије), у циљу процене нивоа енергетске безбедности и севера КиМ, али и простора КиМ јужно од реке Ибар, те утицаја тако идентификованог стања на укупан ниво енергетске безбедности Србије.

Кључне речи: Косово и Метохија, енергетска безбедност, безбедност, екологија, међународни односи, геополитика

1. ПОЈАМ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У потрази за дефиницијом појма енергетске безбедности, темељно истражујући све аспекте овог специфичног научног феномена, Дарко Надић најпре указује на нераскидиву везу социјалне и политичке екологије, које у свом предмету као базични појам имају појам безбедности. Поред осталих сегмената који потпадају под појам безбедности (национална безбедност, политичка безбедност, војна безбедност, економска безбедност, социјална безбедност), Надић наводи и еколошку безбедност,¹⁾ која се може дефинисати као „веома сложен процес супротстављања угрожавању, било које врсте и било које компоненте природне целине, укључујући и људско друштво, при чему се остварује неки степен заштићености од опасности по егзистенцију, потребе и интересе.“²⁾ Имајући у виду потребу стварања услова за даљи развој људског друштва, „у условима оскудице необновљивих природних ресурса“³⁾ Надић закључује да се као подврста еколошке безбедности појављује управо енергетска безбедност.

Поменути аутор указује да се свођењем појма енергетске безбедности, на националном и глобалном нивоу, само на „доступност енергената, у довољној количини и по прихватљивим ценама, стабилност испорука, као и физичку безбедност гасовода и нафтовода“⁴⁾ или поимањем овог појма као „стања у коме једна нација, сви њени грађани и предузећа, имају приступ довољним количинама енергије по разумној цени, без ризика од прекида у снабдевању у блиској будућности“⁵⁾ сама дефиниција сужава, пре свега због тога што се, према тумачењу Надића, тиме енергетска безбедност дефинише као подврста националне безбедности.

Д. Надић националну енергетску безбедност даље дефинише као енергетску самосталност или енергетску самодовољност. Са друге стране, указујући на бројне глобалне еколошке проблеме, рекли би смо на неке сегменте савремене еколошке кризе у свету, као и на евидентну несташицу енергената, те чињеницу да се све то дешава у „испреплетаној и често замршеној мрежи глобализоване

1) Дарко Надић, *Огледи из политичке екологије*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2010, стр. 41.

2) Вера Арежина, *Проблеми мерења еколошке безбедности*, МСТ Гајић, Београд, 2008, стр. 172.

3) Дарко Надић, *Огледи из политичке екологије*, нав. дело, стр. 42.

4) Исто.

5) Исто.

неолибералне економије“;⁶⁾ Надић истиче да је глобалну енергетску безбедност могуће дефинисати и као „стање и процес у коме је обезбеђен стабилан, сигуран и континуиран доток енергената (пре свега нафте и гаса) свим нацијама, уз истовремено обезбеђивање минимума интереса произвођача, у смислу стабилних цена и поздане тражње“.⁷⁾

Тесно везујући енергетску безбедност за геополитику, Верица Кугић указује да енергетска безбедност „спада у један од највећих глобалних изазова у којем је оличена једна од највећих претњи данашњице – такмичење кључних светских актера око контролисања енергетских токова“.⁸⁾

Кугићева закључује да се и на националном али и на глобалном нивоу, сигурност снабдевања, пре свега нафтом и гасом, може означити као синоним енергетске безбедности, те да „преовлађује свођење енергетске безбедности на приступ и располагање енергетским ресурсима, не само зарад економског развоја, већ и зарад, са енергетским ресурсима повезаних – геополитичких ставки и дилема“.⁹⁾

Међународна агенција за енергију (*IEA – International Energy Agency*), енергетску безбедност дефинише као константну доступност извора енергије, по прихватљивој цени, и закључује да је заправо недостатак енергетске безбедности уско везан за негативне економске и социјалне утицаје, било физичке недоступности енергентима, било цена које нису конкурентне или су превише нестабилне.

Британска владина организација *Department of Energy & Climate Change (DECC)* енергетску безбедност посматра као „низак ризик прекида снабдевања енергијом“.¹⁰⁾

Данијел Јерцин¹¹⁾ сматра да је неопходно преиспитати субјекте енергетске безбедности, „јер оно што је било парадигма енергетске безбедности последње три деценије, сада је превише ограничено и мора бити проширено и мора укључити многе нове факторе“.¹²⁾ У том смислу Јерцин посебно истиче појам ди-

6) Исто.

7) Дарко Надић, *Огледи из политичке екологије*, нав. дело, стр. 42.

8) Верица Кугић, *Енергетска безбедност Србије после 2000. године*, мастер рад, Факултет политичких наука у Београду, Београд, 2013, стр. 11.

9) Исто, стр. 15.

10) Kristian Winzer, *Conceptualizing Energy Security*, University of Cambridge, Electricity Policy, Research Group, 2011, стр. 4.

11) Daniel Yergin, „Ensuring Energy Security“, *Foreign Affairs*, Volume 85, No. 2, стр. 69.

12) Исто.

версификације, указујући да је она још од Черчилових дана кључ енергетске безбедности. Исти аутор закључује да је у дефинисању енергетске безбедности сада неопходан шири приступ, који ће, како он сматра, у обзир узети убрзану еволуцију глобалне трговине енергентима, рањивост ланца снабдевања, тероризам, и интеграцију главних нових економија у светско тржиште.

Систематски истражујући појам енергетске безбедности, Кристијан Винзер полази од тога да постоји више конкурентних дефиниција овог појма, и истиче да све оне укључују идеју изненадне промене у доступности енергије, сходно потребама, односно идеју избегавања ризика, који утичу на континуитет снабдевања енергентима, у складу са захтевима. Винзер идентификује три групе аутора. У прву смешта оне који безбедност везују за континуитет залиха енергената. У другој групи су аутори који су увели озбиљна правила (тзв. филтер критеријуме¹³⁾) за прављење јасне разлике између сигурних и несигурних нивоа континуитета-стабилности. Трећа група аутора, коју Винзер посматра у оквиру своје дефиниције, проширује обим мера утицаја. „Уместо мерења континуитета цена и количине робе на тржишту, они проширују обим мера утицаја на цене и на континуитет услуга, утицај на економију и у неким случајевима и на животно окружење“.¹⁴⁾

У документу „Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025.г., са пројекцијама до 2030.г.“, наведено је да се као кључни приоритети енергетског развоја Србије, односно као темељи развоја енергетске политике до 2030.г., подразумевају пре свега „обезбеђење енергетске безбедности, развој тржишта енергије и свеукупна транзиција ка одрживој енергетици“.¹⁵⁾ У оквиру овако постављених праваца стратешке политике наше државе у области енергетике, јасно је наглашено приоритетно место енергетске безбедности, која је том приликом дефинисана као „поуздано, сигурно, ефикасно и квалитетно снабдевање енергијом и енергентима“.¹⁶⁾

Оно што је сигурно је да ће се под појмом енергетске безбедности све више подразумевати управо безбедност снабдевања, а не само безбедност (квалитет и квантитет) извора, те да ће значајно место у том смислу имати и процес диверсификације, како извора

13) Винзер у ове филтере посебно убраја брзину, величину, потпору, ширење, јединственост и поузданост утицаја.

14) Kristian Winzer, *Conceptualizing Energy Security*, нав. дело, стр. 5.

15) Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025.г., са пројекцијама до 2030., *Службени гласник РС*, бр. 101/2015.

16) Исто.

енергената, тако и путева снабдевања. У општој деградацији и несташици не само природних ресурса, него и моралности модерног друштва, питање довољности и расположивости енергије јесте и биће све више важно.

Поред воде и хране, којих већ нема за скоро трећину људи на свету, тиме практично осуђених на пропаст, енергија је један од најзначајнијих стратешких ресурса сваке државе, док се обиље енергетских ресурса често посматра као темељ геополитичке и геостратешке моћи. Свако друштво, свака појединачна држава – заједница, да би опстали и да би се даље развијали, нужно морају имати приступ изворима енергије. Неки ће имати насушну потребу за енергентима, како би само просто опстали, док ће други, захваљујући власништву или само повлашћеном приступу енергентима, имати шансу да у мањој или већој мери приуште добар живот, у неким случајевима чак и благодање чланова своје заједнице.

Наравно, стално лебди над нама дилема, као Дамаклов мач, да ли ће бити довољно мира и стабилности у свету, да ли ће много код једних изазвати бес оних који имају мало или ништа? Већ смо сведочи мигрантске драме, коју је пре две деценије пророчки најављивао Игњацио Рамоне¹⁷⁾ (говоречи о јатима миграната, који ће кренути са сиромашног југа на богати север), која прети да савремено друштво претвори у друштво анархије и хаоса. А није неизвесна ни констатација Пола Кенедија¹⁸⁾ о могућем „сукобу цивилизација“, чији би један од кључних узрочника могла да буде управо превелика беда једних, и неизмерно богатство других.

Један од фактора (не)стабилности, у (не)предвидивој будућности, свакако може бити и енергија, наравно под условом њене правилне расподеле, односно под условом да већина држава савременог друштва оствари минимум енергетске безбедности, те да се избегне енергетска безбедносна дилема.

2. МЕСТО И УЛОГА ЕНЕРГЕТСКИХ ПОТЕНЦИЈАЛА АП КиМ У СИСТЕМУ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ

У поменутом документу „Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025.г., са пројекцијама до 2030.г.“ (у даљем тексту Стратегија, прим. Ж.Ј.), енергетска безбедност Србије прилично је јасно формулисана и дефинисана. Укупна увозна енергет-

17) Игњацио Рамоне, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.

18) Пол Кенеди, *Припрема за 21. век*, НИУ Службени лист, Београд 1997.

ска зависност Србије (према валидним проценама из 2010.г., изнетим у Стратегији, та зависност је 33,5 одсто), окарактерисана је у Стратегији као „не велика“ у односу на већину европских држава, „али је веома изражена у сектору нафте, нафтних деривата и природног гаса“.¹⁹⁾ Као додатни проблем Стратегија наводи и питање недовољно изграђених нових капацитета електроенергетских објеката, а крајњи резултат овога, уз очекивану реиндустријализацију и општи пораст индустријске производње, могао би бити и то да Србија „у наредним годинама постане значајнији увозник електричне енергије“.²⁰⁾

Стратегија имплицитно сугерише да се, имајући у виду потребан ниво енергетске безбедности, у Србији обезбеди „одговарајуће резерве нафте и природног гаса, да се изврши диверсификација праваца и извора снабдевања, као и да се приступи изградњи нових електроенергетских производних капацитета, који ће са знатно већом енергетском ефикасношћу користити конвенционална горива и валоризовати потенцијале обновљивих извора енергије.“²¹⁾ Стратегија није из вида испустила ни потребу чвршће интеграције у постојеће енергетске системе (интерконектори, контејнери), а прецизно дефинише и енергетске ресурсе и потенцијале Србије, указујући да их пре свега чине фосилна или конвенционална (нафта, угљ, природни гас), и неконвенционална горива (уљни шкриљци) али и обновљиви извори енергије (енергија водотокова, ветра, неакумулирана сунчева енергија, биомаса, биомаса животињског порекла, геотермална енергија, биогорива, биогас, синтетички гас, депонијски гас, гас из постројења за третман комуналних вода и отпадних вода из прехрамбене и дрвнопрерађивачке индустрије, које не садрже опасне материје).²²⁾

У поменутом документу даље се наводи да су количине нафте и гаса, као квалитетнијих енергената, симболичне и да оне чине „мање од 1 одсто геолошких билансних и ванбилансних резерви високог степена изражености, док преосталих 99 одсто енергетских резерви чине разне врсте угља, са највећим уделом лигнита, од преко 95 одсто у билансним резервама“;²³⁾ док су укупне геолошке резерве уљних шкриљаца процењене на око 9 одсто.

19) Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025, са пројекцијама до 2030, нав. дело, стр. 23.

20) Исто.

21) Исто.

22) Исто, стр. 3.

23) Исто.

Када говоримо о енергетској безбедности Србије, не можемо а да на једно од значајнијих места не ставимо простор Косова и Метохије, који је битан пре свега због чињенице да се тамо налази 4,5 милијарди (од укупних 8,88 милијарди у целој Србији) резерви лигнита. Имајући у виду чињеницу да остали необновљиви извори (изузев угља), нису довољно истражени, не можемо са великим степеном сигурности тврдити да је простор КиМ важан искључиво због великих залиха лигнита, али је у овом моменту нереално заснивати поставку енергетске безбедности КиМ на другим ресурсима (како необновљивим, тако и обновљивим) изузев угља и хидроенергије.

2.1. Распољивост енергената на северу КиМ

Хидроенергетски систем севера КиМ примарно чини Хидросистем Ибар-Лепенац, односно хидросистем на реци Ибар и хидросистем на реци Лепенац. Сами објекти хидросистема су направљени у периоду 1970-1980.г., док је Хидроцентрала „Газиводе“ изграђена и у рад званично пуштена 1981.г.²⁴⁾ Језеро Газиводе, које је и центар природних лепота овог краја, простира се од места Рибариће, које се иначе налази у централној Србији (Општине Тутин и Нови Пазар), до места Зубин Поток на северу КиМ.²⁵⁾

Првобитно је седиште фирме, која је управљала овим системом, било у Приштини, а сама фирма је конституисана одлуком Скупштине АП Косова и Метохије (28.02.1967.г.). Одлуком Владе Србије, 2002.г., формирано је ново јавно предузеће у Зубином Потоку, а на делу система Ибар-Лепенац. Производни капацитети хидросистема Ибар-Лепенац састоје се од Језера Газоводе, које има насипну брану и резервоар запремине до 420 милиона метара кубних воде, Хидроелектране Газиводе, која има свој доводни вод, постројење генератора и Трафо станицу, Акумулације Придворица, која има испуст у речно корито и испуст у канал Ибар-Лепенац и Канала Ибар-Лепенац, који је заправо отворено-затворени канал са капацитетом 20 метара кубних у секунди.

Као и у другим спорним ситуацијама на релацији Београд-Приштина, и овде имамо нерешено питање статуса и имовине, као и двоструку управу, једну српску у Зубином Потоку (ЈП

24) Процена је да је око 8000 Срба из Ибарског Колашина, морало да напусти своја вековна имања када је тај крај потпољен да би се направила брана. Око 14 српских села је потпуно остало под водом.

25) Око 71 одсто језера се налази на КиМ, у Општини Зубин Поток, док је око 21 одсто језера на територији централне Србије, у Општинама Нови Пазар и Тутин. Такође, 90 одсто воде је из водотока централне Србије.

„Ибар“ Зубин Поток), а другу албанску у Приштини (Хидросистем Ибар-Лепенац Приштина).²⁶⁾

Према доступним подацима, сматра се да је могућа производња електричне енергије у ХЕ Газиводе, на нивоу од око 80 GWh, али и да је реална производња ишла и до 120 GWh годишње. Такође, ХЕ Газиводе је систем битан и за снабдевање потрошача водом, и то како обичних грађана севера и централног Косова (пијаћа вода за потребе северне и јужне Митровице, Вучитрна, Србице, Глоговца), тако и индустријских потрошача, пре свега ТЕ „Косово“ (Облић Б, односно агрегат ТА блока Б, који без те воде не би могао да буде у пуној функцији), Рудника „Трепча“ и фирме „Фероникл“.

Хидроелектрана Газиводе се састоји од два агрегата снаге од по 17MW, а од 1981.г. је повезана на електроенергетски систем преко трафо станице Валач (далеководом од 110 kV).

Када су у питању проблеми у електроенергетском систему на северу КиМ, они су у највећој мери идентификовани, али је још увек неизвесно када и на који начин би се могли отклонити. Процене стручних служби и надлежних институција указују да су кључни проблеми електроенергетског система на северу, стање саме бране Газиводе, којој је неопходна хитна санација, као и ремонт читаве ХЕ Газиводе. Веома забрињава и може имати дугорочне не само економске него и политичке последице, чињеница да је мање од једне десетине наплаћених рачуна за утрошак електричне енергије, а није решено ни питање стања мерних места и тачака преузимања, односно испоруке електричне енергије од стране ЕПС, KOSTT,²⁷⁾ KEDS,²⁸⁾ и ЈП „Ибар“ Зубин Поток. Стање електричне мреже је дискутабилно, односно мрежа захтева хитну ревитализацију, пре свега инсталирање нове опреме која би допринела стручнијем и квалитетнијем надгледању и управљању мрежом, а затим и успостављање боље организационе структуре. Такође, велики проблем представљају губици, како они техничке, тако и они комерцијалне природе.

26) По проглашењу једностране независности, власти у Приштини су Уставом прокламовале да су сва јавна предузећа, на читавој територији, у власништву тзв. државе Косово, укључујући и она регистрована на СРЈ и Републику Србију. Иако је јасна Уредба УНМИК-а 1999/01, којом су ингеренције управљања покретном и непокретном државном и друштвеном имовином СРЈ и Србије додељене УНМИК, ова организација је потпуно супротно томе, поред права управљања имовином јавних предузећа, Косовској поверилачкој агенцији доделила и право располагања имовином тих предузећа, а без икакве правне основе.

27) KOSTT – Оператор Система Трансмисије и Тржишта Електричне Енергије Косова (пандан Електро мрежама Србије – ЕМС).

28) KEDS – Служба за дистрибуцију електричне енергије на Косову, организована као акционарско друштво, чији су већински власници турске компаније „Çalik Holding“ и „Limak“ (пандан Електро привреди Србије – ЕПС).

Може се закључити да се енергетска безбедност севера КиМ заснива искључиво на снази и капацитетима ХЕ система „Ибар“ Зубин Поток, дакле на снази и капацитетима Језера Газиводе, и делимично на дрвним ресурсима (биомаси), чији ресурси, и поред чињенице да се ради о обновљивим изворима енергије, јесу ограничени, а свакако се прекомерна сеча шума може додатно одразити на одрживи развој, пре свега негативним утицајем на животну средину, те се у том смислу не може ни говорити о великом учешћу биомасе (огревног дрвета пре свега) у систему енергетске безбедности КиМ.

Такође, имајући у виду укупно (проблематично) стање у енергетском сектору севера КиМ, чињеницу да нема изворишта других енергената (нафте и гаса пре свега), да нема ни сигурних и довољних рута снабдевања нафтом и гасом из других извора (осим снабдевања нафтом из централне Србије), јасно је да је енергетска безбедност севера јужне српске покрајине на ниском нивоу, те да је неопходно урадити доста тога како би се тај ниво подигао. Наравно, у виду се мора имати и околност да се ради о простору државе Србије, који опстаје и егзистира у специфичним економским, политичким и безбедносним условима, што у великој мери компликује ситуацију и чини је сложенијом, и што сигурно одлаже на дужи период све оне мере које би тектонски (позитивно) могле да измене ситуацију у енергетском сектору севера КиМ, чиме би се свакако подигао и укупан ниво енергетске безбедности Србије.

2.2. Распоживост енергената на југу КиМ (јужно од реке Ибар)

Енергетска ситуација на Косову и Метохији је веома сложена, а њена основна карактеристика јесте и дуални карактер. Наиме, са једне стране ради се о простору на којем се налазе непојмљиве резерве лигнита, које се процењују на друге у Европи и пете по величини у целом свету, док са друге стране, због инертности система, лоше инфраструктуре, како производне тако и преносне, али и због укупне социјално-политичко-економске ситуације, па и због малог или никаквог учешћа осталих извора енергије, Косово и Метохија се могу сматрати енергетски угроженим простором.

Према речима Жан Петер-Олсена, високог званичника Светске банке, дуго активног у региону и на КиМ посебно, КиМ има тешке и компликоване потребе. „Три ствари треба урадити у исто време, обезбедити поуздано снабдевање енергијом које још увек не постоји, омогућити да енергија буде приступачна за физичка лица

и предузећа и смањити друштвене и утицаје на околину, што је више могуће²⁹⁾

Како смо већ навели, лигнит је основна енергетска база, средство од којег се на КиМ (јужно од Ибра) задовољава 55 одсто потребе за енергијом, док остатак захтева задовољавају нафта и њени деривати (30 одсто), биомаса – пре свега огревно дрво (11 одсто) и хидроенергија (4 одсто).³⁰⁾ На простору КиМ, у три басена (косовском, метохијском³¹⁾ и дреничком – који се иначе сви налазе јужно од Ибра) налази се скоро две трећине укупних резерви лигнита, ако посматрамо територију целе Србије.

Лигнит своју завршну енергетску вредност добија обрадом и трансформацијом пре свега у електричну енергију, у чему кључно место има систем електрана у Обилићу, односно електране Косово А и Косово Б.³²⁾ Њихов заједнички инсталирани капацитет је 1478 MW, али због дотрајалости и других проблема техничке природе (хитно је потребан ремонт, осавремењавање и увођење ефикасније опреме), стварни капацитет се креће највише до 915 MW годишње. Према доступним подацима, ове две електране произведу 97 одсто укупно локално произведене електричне енергије, а остатак произведу две мање хидроцентрале. Део потреба за електричном енергијом решава се увозом, који је процењен на око 10 одсто до 15 одсто укупних потреба. Процена покрајинског Министарства економије је да је у периоду од 2000. до 2015.г. потрошено 538,25 милиона евра за увоз електричне енергије.

Велики, тренутно још увек непремостив проблем, је застарелост производне и дистрибутивне мреже, коју пре свега карактеришу огромни губици, који су својевремено износили и преко 50 одсто испоручене електричне енергије. „Око 18 одсто укупних губитака у снабдевању електричном енергијом категоришу се као технички губици. На губитке у преносу отпада 3 одсто, док 15 одсто представља губитке у систему дистрибуције“³³⁾

29) Harriet Salem, *Kosovo plaća visoku cijenu nedostatka sigurnosnih izvora energije*, Internet, <http://www.info-ks.net/clanak.php?id=37517>, 19/01/2017.

30) Енергија за развој, Извештај о хуманом развоју Косова за 2007, *UNDP Kosovo*, Приштина, 2007, стр. 7.

31) у албанској терминологији на КиМ, метохијски басен назива се Дукађински (Метохија се од стране Албанаца иначе назива Дукађини област).

32) Електрана Косово Б углавном ради пуним капацитетом и производи $\frac{3}{4}$ укупне локално произведене електричне енергије. Ово је омогућено пре свега због великих улагања и извршеног ремонта. Са друге стране, 5 блокова Косова А је у веома тешком стању (застарела и нефункционална опрема, са великим негативним утицајем на животну средину).

33) Енергија за развој, Извештај о хуманом развоју Косова за 2007, нав. дело, стр. 10.

Међутим, далеко су озбиљнији губици нетехничке природе, који су највише продукт неодговорног и несавесног понашања појединаца и правних лица, а манифестују се нелегалним прикључцима на мрежу, крађом струје, избегавањем плаћања рачуна и слично.

Предлог за изградњу нових производних капацитета егзистирао је још пре једнострано проглашене независности Косова. Наиме, једна од идеја била је да се поред постојећих електрана у Облићу изгради још једна, Косово Ц, такође на лигнит, коју би чинило неколико блокова снаге од 300 MW до 600 MW и са комбинованим инсталираним капацитетом од око 1800 до 2100 MW.³⁴⁾ Иако је већ одавно познат извођач радова, америчка фирма „*Contour Global*“, Светска банка још увек није позитивно одговорила, те је сходно томе изостао и почетак реализације овог пројекта (ради се о инвестицији од преко милијарду америчких долара).

Кључни проблем у наставку реализације поменутог пројекта, чија би реализација свакако унапредила енергетски сектор на КиМ, те тиме и енергетску безбедност покрајине довела на знатно виши ниво, јесте противљење стручне јавности и шире популације ионако прекомерном загађењу, које процентуално далеко превазилази загађеност у региону. Посебно критички се о пројекту нове термоелектране изразио амерички Институт за енергетску економију и финансијску анализу (*IEEFA*), који је пре свега указао на изванредно негативан економски утицај на косовско друштво и економију, кроз енормно повећање цене електричне енергије, у случају успешне реализације пројекта. Као излаз из ситуације стручњаци овог Института су предложили улагање у обновљиве изворе и у инфраструктуру за побољшање енергетске ефикасности на КиМ. Слично мишљење има и Висар Азми, координатор утицајне НВО – Конзорцијума цивилног друштва за одрживи развој (*KOSID*), који сматра да приоритет нису нови производни капацитети, а посебно не они засновани на прљавим технологијама, него енергетска ефикасност. Азми истиче да би нова електрана косовско друштво и тзв. косовску државу потпуно подредила лигниту, сходно чему је за њега једини излаз преусмеравање ангажмана и средстава ка обновљивим изворима.

Такође, велика развојна могућност је улагање у истраживања и копања нових рудника,³⁵⁾ јер Метохијски басен (са својих око две

34) Нацрт енергетске стратегије Републике Косово 2016-2025, *Министарство економског развоја Косова*, Приштина, 2016, стр. 22.

35) Отварање Поља Јужни Сибовац, капацитета од 430 милиона тона угља, уврштено је у пројекте највишег ранга у надлежним институцијама ПИС, и за очекивати је да се почне са његовом реализацијом.

милијарде тона резерве лигнита), као ни Дренички басен (нешто преко пола милијарде тона резерви) нису довољно истражени и питање је колико се још може повећати постојећа процена резерви, док Косовски басен јесте истражен али није довољно експлоатисан.

На плану повећања енергетске безбедности КиМ, могућа је и ревитализација електране Косово А, чиме би поред осталог били повећани производни капацитети, а улагањем у нове и ефикасније технологије смањио би се негативни утицај на природну средину.

Што се тиче обновљивих извора енергије, на КиМ (у институцијама Приштине) су још увек у теоријској фази разраде могућности и стварања услова за озбиљније коришћење енергије ветра, биомасе, отпада и соларне енергије.

Хидроенергетски потенцијал је приметан али без могућности да у већој мери утиче на укупан биланс произведене енергије. Свакако не би требало губити из вида потенцијал Белог Дрима, Ситнице, Бистрице, Биначке Мораве, Лепенца, Ереника, као ни Радоњићког језера, Батлаве и Бадовца. Надлежно покрајинско министарство, Министарство енергетике и рударства (МЕР), је покренуло процедуру израде студије изводљивости³⁶⁾ реализације пројекта изградње Хидроцентрале Жур, на иначе највећој реци на КиМ, Белом Дриму, чије хидро потенцијале већ увелико користи Албанија.

Када је у питању природни гас, може се констатовати да КиМ нема ни изворе, нити одрживу гасну мрежу, а не постоји ни сигурна и стабилна линија снабдевања. Дакле и поред увиђања чињенице да се ради о енергенту који је далеко чистији и за животно окружење прихватљивији од лигнита, па чак и по својој цени приступачнији крајњем потрошачу, недостатак финансија потребних за почетна улагања и друге непознанице, још увек одвраћају институције ПИС да се активније и жучније баве овим питањем. Ипак, јуна 2016.г. Приштина је у надлежним институцијама усвојила неке конкретне законе и подзаконска акта, у циљу усклађивања са Трећим пакетом прописа ЕУ. Такође, на плану развоја сектора природног гаса, покрајинске институције су са надлежним институцијама Албаније аплицирали са заједничким пројектом за повезивање на Транс-јадрански гасовод (ТАП), док пројекат гасификације КиМ „заузима седмо место на Листи приоритетних инфраструктурних пројеката – област енергетике, усвојеној од стране Националног савета за инвестиције и Владе Косова“³⁷⁾ Иначе, на-

36) Ради се само о преради већ постојеће Студије изводљивости, која је у вези са могућностима изградње ХЕ Жур урађена још 2011.г.

37) Нацрт енергетске стратегије Републике Косово 2016-2025, нав. дело, стр. 13.

длежно министарство ПИС је у енергетској стратегији предвидело пет кључних стратешких циљева за развој енергетског сектора, за период до 2025.г., пре свега обезбеђење поузданог и квалитетног снабдевања електричном енергијом и потребним капацитетима за стабилан електроенергетски систем; интеграцију у регионално енергетско тржиште; повећање постојећих капацитета термо-енергетских система и изградњу нових капацитета; развој инфраструктуре за природни гас; и побољшање ефикасног коришћења енергије, обновљивих извора енергије и животне средине у складу са захтевима Уговора о оснивању Енергетске заједнице и ССП-а.

На крају, говорећи о енергетској безбедности КиМ, не би требало занемарити његов географски положај, пре свега са аспекта компаративних комуникационих предности овог простора, односно могућности да буде једно од кључних чворишта транспорта енергената, те да тиме у великој мери утиче на енергетску, последично и на политичку и безбедносну стабилност целог региона.

ЛИТЕРАТУРА

- Арежина Вера, *Проблеми мерења еколошке безбедности*, МСТ Гајић, Београд, 2010.
- Енергија за развој, Извештај о хуманом развоју Косова за 2007, *UNDP Kosovo*, Приштина, 2007.
- Кенеди Пол, *Припрема за 21. век*, НИУ Службени лист, Београд, 1997.
- Кугић Верица, *Енергетска безбедност Србије после 2000. године*, мастер рад, Факултет политичких наука у Београду, Београд, 2013.
- Надић Дарко, *Огледи из политичке екологије*, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2012.
- Нацрт енергетске стратегије Републике Косово 2016-2025, *Министарство економског развоја Косова*, Приштина, 2016.
- Рамоне Игњацио, *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.
- Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025, са пројекцијама до 2030, *Службени гласник РС*, бр. 101/2015.
- Salem Harriet, *Kosovo plaća visoku cijenu nedostatka sigurnosnih izvora energije*, Internet, <http://www.info-ks.net/clanak.php?id=37517>, 19/01/2017.
- Winzer Kristian, *Conceptualizing Energy Security*, University of Cambridge, Electricity Policy, Research Group, 2011.
- Yergin Daniel, „Ensuring Energy Security“, *Foreign Affairs*, Volume 85, No. 2.

Zeljko M. Jovic

ENERGY SECURITY OF KOSOVO AND METOHIIJA

Resume

It is beyond doubt that the area of Kosovo and Metohija abounds in certain important energy resources, notably, the lignite and, to a lesser extent, hydroelectric power. On the other hand, there is no oil, and the gas infrastructure is in very early stages of development. Any effort to compensate for this lack of oil and gas, and/or counter the adverse impact that the coal usage has on the environment, both of which could be ensured by switching to the renewable energy sources (primarily, solar, but also the wind power, hydropower, biomass and waste) is still in a distant future.

The Republic of Serbia should focus its full attention on the energy security of Kosovo and Metohija, not only because this is a part of its territory which it legitimately considers its own, but also mindful of the background of complex inter-ethnic relations between the Serbs and Albanians, the presence of two system, Serbian and Albanian - the latter supported by a portion of influential international subjects – as well as of the fact that energy security of Kosovo and Metohija can significantly affect the energy security of the Republic of Serbia, both positively and adversely. Despite the many unresolved questions and controversies, stemming from the diametrically opposed views held by Belgrade and Pristina on the issue of the status of Kosovo and Metohija, which certainly neither side would be willing to modify in the foreseeable future, it can be concluded that there is room for joint action taking.

The very position of Kosovo and Metohija (both geographic and strategic) carries great regional importance, given the unequivocal commitment of all countries in the region to acceding the European Union. One of the preconditions for this is integrating within the EU energy sector, which certainly holds a great advantage in these obscure times of energy resource shortages, coupled with constant threats of disrupting of stable energy supply and the variability of energy prices, all a ramification of political upheavals in certain important parts of the world, especially those rich in energy resources. Gasification of the region is a necessity and a basic need. It is quite certain that all countries in the region, including the Republic of Serbia, will be a part of a single gas market, and that this will happen in the near and foreseeable future.

Whether, by some miracle, construction of the “South Stream” would continue, or whether its function would be achieved through another pipeline (e.g. the “Turkish Stream”) is less important. What is certain is that one of the major gas pipelines would reach the Balkans, and pass through some of the Balkans countries while avoiding others. However, it is likely that all will be able to connect directly, or indirectly, provided they rely on the smart energy policies, ensure timely construction of the necessary infrastructure and a timely implementation of the interconnector project,³⁸⁾ all for the purpose of achieving a higher level of energy security.

The energy ties between Central Serbia and Kosovo and Metohija are as self-evident as our shared future. It is up to us to decide how we intend to build this future. Would it be through strife and instability, inevitably following in the wake of every conflict, or through cooperation and at least a minimum of understanding for the shared interest, putting aside our differences, including even our divergent positions on the status of Kosovo and Metohija?

The disentangling or, else, further aggravating of the current situation between Belgrade and Pristina, contingent on the final outcome, and the satisfaction or dissatisfaction of stakeholders with the results achieved, will certainly be affected by the current Dialogue held in Brussels, which includes energy among its more important segments. The issue of ownership over a wide variety of movable and immovable assets found in the energy sector in Kosovo and Metohija, to which the Republic of Serbia is rightfully claiming title of ownership, compounded by the fact that Priština is unwilling to renounce them, as well as the destiny of HEPP Gazivode, the “Valač” Substation, the issue of incorporating two new Serbian electric power companies, and the one of granting membership in the ENTSO-E³⁹⁾ to Kosovo and Metohija, certainly will greatly affect not only the energy security of Central Serbia and Kosovo and Metohija (or the so-called state of Kosovo), but also the political, economic and security stability of the entire region.

In addition, no less important is the economic segment, i.e. the need to consider the opportunities available to the EPS in case of its possible participation in the market of Kosovo and Metohija, which is not massive but is far from negligible, particularly at the point in time when formal legal and other necessary conditions for development of the energy sector are being constituted in this area, which fact is

38) On January 19, a Memorandum of Understanding on Constructing the Bulgaria-Serbia Gas Interconnector was signed in Sofia.

39) The European Network of Transmission System Operators for Electricity (ENTSO-E), which brings together 42 of a transmission system operators from 35 countries.

generously supported by the international financial institutions. Here, not only EPS but also other Serbian companies can have economic interest, eventually reaping very specific political benefits for our country.

Keywords: Kosovo and Metohija, energy security, oil, gas, renewable energy sources

* Овај рад је примљен 21. марта 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. маја 2017. године.